

Postmodern Durum, Teknoloji ve Devlet

Veysel Erat*

Özet

Toplumsal ve kültürel olarak bir değişimden geçtiğimize dair kafa yoran birçok düşünür bulunmaktadır. Süreci tanımlamak için girişilen entelektüel çabalar neticesinde birçok kavram önerilse de postmodernizm bunların en fazla tartışılanı olmuştur. Kavramın henüz uzlaşıya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak değişime büyük oranda gelişen teknolojilerin kaynaklık ettiği konusunda neredeyse ittifak söz konusudur. Teknoloji ve postmodern durumun kesiştiği tarih, İkinci Dünya Savaşı ve sonraki döneme rastlamaktadır. Anılan dönem bilim ve teknolojinin devlet bünyesinde sürekli bir politika alanı olarak doğduğu yıllardır. Bu bağlamda çalışma postmodern durum ve teknoloji ilişkisini incelemek ve devletin değişim sürecinde nasıl bir konum aldığını ortaya koymak amacındadır. Üç boyutta kurgulanan çalışma; ilk iki bölümde değişimi teknoloji temelinde açıklamakta ve devletin postmodernizmin güç söylemlerinin modernizmin üst anlatılarını aşındırma sürecini nasıl beslediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodernizm, üst-anlatı, güç söylemi, meşrulaştırma.

Postmodern Condition, Technology and the State

Abstract

There are many thinkers who think that we are going through social and cultural exchange. Although many concepts have been proposed as a result of the intellectual efforts to define the process, postmodernism has been the most discussed of these. The concept does not yet have a compromised definition. However, it is almost allied with the fact that developing technology is the

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Kamu Yönetimi, veyselarat@hotmail.com

Makalenin gönderilme tarihi: 16 Ocak 2018; Kabul tarihi: 18 Nisan 2018.

source of the change. The history of technology and postmodern condition coincides with the Second World War and the next period. Referred period is the years when science and technology have emerged as a permanent policy area in the state structure. In this context, the study aims to examine the postmodern state and technology relation and to show how the state takes its position in the process of change. The study, built in three dimensions; explains the change in the first two chapters on the basis of technology, and reveals how the state fosters the processes of postmodern power discourse eroding the modernization' metanarratives.

Keywords: Modernism, postmodernism, metanarrative, power discourse, legitimization

Giriş

İçinde yaşadığımız toplumda ve kültürde önemli değişimlerin yaşanması toplumsal ve siyasi sorunlara ilişkin yeni perspektiflerin gelişmesine neden olmuştur. Geçmiş dönemlerle kıyas üzerinden üretilen teorik tartışmalar, değişimi birbirinden farklı kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Postmodernizm¹ içinde yaşadığımız dönemi tanımlamak için ortaya atılmış kavramlardan en önemlisidir. Kavram; sanayi sonrası toplum, bilgi toplumu, uygarlık sonrası toplum gibi diğer önerilen kavramlarla karşılaştırıldığında, toplumsal yapının birçok boyutuna (siyaset, sanat, ekonomi, kültür vb.) ilişkin söylemleri ile geniş bir alanda kullanılmakta ve bu söylemlerin modernizm karşıtlığına dayanarak üretmesi nedeniyle daha fazla tartışılmaktadır.

Postmodernizmin henüz uzlaşıya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Genellikle incelenen toplumsal olgu ve düşünürlerin bakış açılarına göre birbirinden farklılaşan açıklamalara konu olmaktadır. Kavramı tanımlama güçlüğü'nün en önemli nedenlerinden birisi tamamen postmodern bir dönemden ziyade postmodern durumlarla karşı karşıya olmamızdır. Diğer bir ifadeyle, değişim henüz modernizmi ortadan kaldırmamış ve ona ait toplumsal yapı ve olgular üzerine kapsayıcı bir şekilde sirayet etmemiştir. Örneğin resim ya da şiirde giderek postmodern imgeler artmış, ancak mimarisi başta olmak üzere bütün yönleriyle postmodern sıfatını elde edecek bir kent henüz bulunmamaktadır. Bu nedenle kavramı tartışan bazı yazarlar değişimi kabul etmekle birlikte, postmodern bir evrende yaşadığımızı savını reddeder ve kavrama

1 Konu üzerine çalışan düşünürler postmodern kökünden türeyen postmodernite, postmodernleşme ve postmodernizm kavramlarını sıklıkla birbirinin yerine kullanmaktadır. Bu çalışmada da herhangi bir ayırma gidilmemiştir.

kuşku ile yaklaşır.²

Anılan nedenlere bağlı olarak konu ile ilgili yapılacak çalışmaların doğrudan farklı postmodern yaklaşımlardan birini alması tedbirsizlik olacaktır. Bu çalışmada birbirinden farklı savları olan düşünürlerin ittifak ettiği noktalardan hareket edilmiştir. Postmodernizmle ilgili iki temel uzlaşma noktası; kavramın değişime göndermede bulunması ve gelişen teknolojilerin değişim sürecine kaynaklık etmesidir. Diğer bir ifadeyle, modern döneme geçişte referans verilen bilimin yerini postmodern dönemde teknoloji almıştır. Teknolojik gelişimin toplumsal ve kültürel yapıyı görünür kılacak şekilde değiştirmeye başladığı tarih olarak İkinci Dünya Savaşı gösterilmektedir. Savaş yılları aynı zamanda bilim ve teknoloji politikalarının doğduğu ve sonraki süreçte diğer devletlere yayıldığı önemli bir tarihsel dönemdir.

Çalışma bilim ve teknoloji politikalarının ortaya çıktığı dönemden günümüze aldığı biçimlerin, postmodern durum kapsamında değerlendirilme olanağı verdiği varsayımındadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı postmodern kültür yapısının ortaya çıkmasını sağlayan teknolojik gelişim karşısında devletin konumunu tahlil etmektir. Üç ana boyutta kurgulanan çalışmanın birinci bölümünde; modern ve postmodern durumların kendisinden önceki dönemden bir kopuş anlamına tekabül ettiği değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, postmodern durumun ortaya çıkışında gelişen teknolojinin olduğu, yazında öne çıkan Federic Jameson ve Jean Baudrillard'ın görüşlerine dayanılarak açıklanmıştır. Son bölümde, Jean-François Lyotard'ın üst-anlatılara karşı inancsızlık olarak tanımladığı postmodern yaklaşım çerçevesinde devletin postmodernleşme sürecindeki konumu ortaya konmuştur.

1. Modern ve Postmodern Dönemlerin Genel Özelliği: Kopuş

Antik, modern ve postmodern gibi belirli dönemleri adlandırmak için kullanılan kavramların şiir, resim, siyaset, bilim, felsefe vb. tüm toplumsal olgular için geçerli olması, içinde bulunulan döneme ait özelliklerin bu olgulara nüfuz etmesi veya en azından olgular üzerinde görünür olmasına bağlıdır. Bu nedenle benzer özellikler taşıyacak da her olgu için modern ve postmodern dönemin başlangıcı birbirinden farklı olacaktır. Diğer bir ifadeyle, modernite ne zaman ortaya çıktı? şeklindeki soruya verilecek cevap, yazarların hangi olgudan gözlemlerini yaptıklarına göre değişecektir. Bundan dolayıdır ki bazı düşünürlere göre Rönesans, Reform ve Amerika'nın keşfi modernitenin başlangıcıdır. Kimileri de moderniteyi ulus devletlerin doğuşu, bankacılığın

2 Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, (Modernlik), s. 50-56.

kurulması, kapitalist pazarın ortaya çıkması ve burjuvazinin oluşumuyla açıklanmaktadır.³ Bilimsel devrim, Descartes'in "düşünüyorum, o halde varım" sözü,⁴ 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve bütün dünyada etkili olan yaşam ve örgütlenme biçimi⁵ de modern zamanların başlangıcı olarak kabul görmektedir.

Modernite kadar olmasa da geniş bir akademik ve entelektüel alanda tartışılan postmodernite için de aynı durum geçerlidir. Postmodernizmin ilk olarak 1870'te İngiliz ressam John Watkins Chapman ve arkadaşlarının Fransız İzlenimciliğinin en gelişmiş resim olduğu yönündeki düşüncenin eleştirisi üzerine kurulu olan resim anlayışı ve 1917'de Rudolf Pannwitz'in modernliğin sonuçlarını tasvir ettiği "postmodern insan"⁶ ile ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁷ Anderson kavramın ilk olarak, Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkışından bir kuşak önce, 1930'larda Hispantik dünyasında modernizmin kendi içindeki muhafazakar gerileyişi tanımlamak için Federico de Onis tarafından ortaya atıldığını ifade etmektedir.⁸ Toynbee "anarşi ve total görecelikçilik" olarak adlandırdığı postmodern çağın Batı medeniyetinde 1875'lerde başladığını belirtmiştir.⁹ Postmodern yazında farklı tarihleri başlangıç noktası olarak alan örnekler çoğaltılabilir. Burada önemli olan moderniteye ait temel özelliklerin yıkılmaya ya da en azından aşınmaya başladığı konusunda görüşlerin giderek arttığı ve düşünürlerin bu bağlamda birçok alanı inceleme nesnesi haline getirdiğidir.

Bauman modernliğin başlangıcı meselesinin kesin olarak çözüme kavuşmayacağını ve böyle bir çaba içine girilmesi durumunda modernliğin ele ge-

3 Octavio Paz, Şiir ve Modernite, Modernite Versus Postmodernite, Der. Mehmet Küçük, Say Yayınları, 2011, s. 208.

4 Mehmet Küçük (Der.), Postmodernin Modern Karakteri ya da Dönemleştirmenin İronisi, Modernite Versus Postmodernite, Say Yayınları, 2011, s. 37.

5 Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, s. 9, 63-64.

6 Wolfgang Welsch and Mike Sandbothe, Postmodernity as a Philosophical Concept, International Postmodernism, (Eds. Hans Bertens, Douwe Fokkem), John Benjamins Publishing Company, Philadelphia, 1997, s. 76-77.

7 Richard Appignanesi and Chris Garratt, Introducing Postmodernism, Totem Books, Cambridge, 2005, s. 3; Julianne Cheek and Noel Gough, Postmodernist Perspectives, Research Methods in the Social Sciences (Bridget Somekh ve Cathy Lewin), Sage Publications, London, 2005, s. 307.

8 Perry Anderson, Postmodernitenin Kökeni, Çev. Elçin Gen, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

9 Steven Best ve Douglas Kellner, Postmodern Teori, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 21.

çirilemez hale geleceğiniz ifade etmektedir.¹⁰ Postmodern durumu içerecek şekilde genişletilebilecek bu görüşün en azından, birinci yargısı yukarıda ifade edildiği üzere yerindedir. Modernleşme dinamik bir süreçte işaret etmektedir ve sanat, mimari, hukuk, kültür, düşünme biçimi ve nihayetinde modern insan ve topluma varacak şekilde kavram, kurum ve olguların “modern” sıfatını elde etmesi modern olarak isimlendirilen bir dönemde olsa da aynı tarihte olmamıştır. Henüz coğrafik açıdan çoğu yerde ve birçok alanda emaresi dahi görülmeyen postmodernleşme için de aynı durum geçerli olacaktır.

Gerek modern gerek postmodern durumlar için tarihçiler açısından keskin farklılıklar olsa da Wood’un modernitenin ortaya çıkışıyla ilgili tek bir hikâyeye olduğu yönündeki tespiti¹¹ postmodern durum açısından da bağlayıcıdır. Modernite kesintilerle, bir çağdan öbürüne geçişteki temel özelliklerle, geçiş süreçleriyle tanımlanmaktadır. Bu köktenci bir kopuş ya da Saint-Simon ve Marx tarafından benimsenen alternatif modernleşme teorisinin iddia ettiği gibi kuluçkada bulunan değişim dinamiğinin¹² gün yüzüne çıkması şeklinde olabilir. Fakat sonuçları itibarıyla düşünürler tarafından bir dönem değişikliği olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda postmodernist yaklaşımlarda uzlaşının olduğu tek istisna modernizme karşı bir tepki ve ondan bir kopuş olarak kavranmasıdır.¹³

2. Postmodern Kopuşun Nedeni Olarak Teknoloji

Yeni bir döneme girildiği konusunda kafa yoran birçok düşünür vardır ve postmodernizm yaşanan değişimi tanımlamak için önerilen kavramlardan birisidir. Değişimi açıklamak için postmodernizm dışında yine onun gibi kapsayıcı ve genel tanımlamalar önerilmiştir. Toffler olağanüstü değişimin; uzay çağı, elektronik çağ, bilgi çağı, küresel köy, teknokratik çağ, post-endüstriyel çağ, bilimsel-teknolojik devrim gibi kavramlar ile açıkladığını ve kendisinin “süper endüstriyel toplum” kavramını tercih ettiğini belirtmiştir. “Süper endüstriyalizm” ve “süper endüstriyel toplum” kavramlarını sonradan yaptığı çalışmanın da ismi olan “Üçüncü Dalga” kavramsallaştırmasıyla açıklamıştır. Buna göre tarım, birinci; sanayi, ikinci dalgayı oluşturmaktadır. Olağanüstü bir medeniyetin inşası olarak nitelediği ve temelinde bilgi ve teknoloji olan

10 Zygmunt Bauman, Modernlik ve Müphemlik, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 12-13.

11 Ellen Meiksins Wood, Özgürlük ve Mülkiyet, Çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 20.

12 David Harvey, Paris, Modernitenin Başkenti, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 7-8.

13 David Harvey, Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21.

üçüncü dalgayı ise insanlığın karşı karşıya olduğu ileri atılım, derin toplumsal kargaşalar ve yaratıcı yeniden yapılanmayı tanımlamak için kullanmıştır.¹⁴ Daniel Bell teknoloji ve bilginin organizasyonu çevresinde şekillendiğini düşündüğü yeni düzen için “post-endüstriyel” toplum kavramını önermiştir.¹⁵ Değişimi teknoloji, veri, enformasyon ve bilgiyi merkeze alarak siyasi, teknik ve ekonomik göndermeler ile açıklayan başka yazarlar da bulunmaktadır: Bilgi ekonomisi (Machlup), teknokratik çağ (Brzezinski), post-kapitalizm; hizmet sınıfı toplumu (Masuda, Giddens, Dahrendorf), kişisel hizmet toplumu (Holmes), ne anti-kapitalist ne de non-sosyalist toplum (Drucker), burjuva sonrası toplum (Lictheim), ekonomi sonrası toplum (Kahn), kıtlık sonrası toplum (Boockhin), uygarlık sonrası toplum (Boulding), disorganize kapitalizm (Offe, Lash ve Urry), ikinci endüstriyel bölünme dönemi (Piorre ve Sabel).¹⁶

Postmodernizm, düşünürlerin bakış açılarına göre önerdikleri kavramlar arasında literatürde en fazla durulan kavramdır. Bazıları kabul etmemiş bazıları ise kuşkuyla yaklaşmışsa da postmodernizmin modern döneme karşıtlık üzerinden tanımlanması, geniş bir alanda tartışılması ve “modern” kelimesini kökeninde barındırmasının etkisiyle önerilen kavramlardan en önemlisi haline gelmiştir. Muğlak bir kavram olma özelliğini koruyan postmodernizmin doğuşunda modernizmin başarısızlığıyla ilgili tecrübelerin önemli bir payı bulunmaktadır.¹⁷ Bu anlamıyla postmodernizm klasik hakikat, akıl, nesnellik kavrayışından; evrensel ilerleme fikrinden; bilimsel açıklamaların başvuracağı tekil çerçevelerden ve büyük anlatılardan kuşku duyan bir düşünce tarzı olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

Teknoloji ise yaşanan değişimi açıklayan postmodernizm ya da yukarıda belirtilen yazarların ortaya attığı çeşitli kavramların koşullarını hazırlayan bir neden olarak öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, teknolojik gelişim postmo-

14 Alvin Toffler, *Future Shock*, Bantam Books, New York, 1971; Alvin Toffler, *The Third Wave*, Bantam Books, New York, 1981, s. 8-10.

15 Daniel Bell, *The Culturel Contradictions of Capitalism*, Basic Books, New York, 1976, s. 15.

16 İlker Belek, “Postkapitalist” Paradigmalar, 2. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 1999, (Postkapitalist), s. 21; Habibe Gülsüm Müftüler, *Çağdaş Sosyoloji Teorilerinde Amitai Etzioni Yaklaşımları*, Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 14, s. 286; Çetin Murat Hazar, *Bilgi Toplumu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 17’den aktaran Yenal Ünal, *Bilgi Toplumu Tarihi*, Tarih Okulu, Sayı: 5, 2009, s. 132.

17 Kasım Küçükalp, *Nietzsche ve Postmodernizm*, Kibele, İstanbul, 2010, s. 162-163.

18 Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev. Mehmet Küçük, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9-10.

dernizmin maddi koşullarını hazırlamıştır. Bu bağlamda değişimi, teknolojiye göndermede bulunan açıklayan Federic Jameson ve Jean Baudrillard postmodern yazında görüşlerine sıklıkla başvurulmuş başlıca yazarlardır. Çıkarımlarında Mandel'in analizini izleyen Jameson, modernizmi teknelci kapitalizm, postmodernizmi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan geç kapitalizm aşamalarıyla bağlantılı görmektedir. Terimi geniş anlamda kültüre gönderme yapmak için kullanan Jameson, postmodernizmden çağdaş toplumda kültür alanını dönüştüren kültürel egemen/mantık olarak söz etmektedir.¹⁹ Mandel'e göre, devingen makinaların yine makinalar tarafından üretim teknolojisinin geliştirilmesi, teknoloji devrimlerindeki belirleyici anlar olarak ortaya çıkmaktadır. Buharlı motorların 1848'den itibaren makinayla üretim teknolojisi; 1890'lı yıllardan başlayarak elektrikli ve yakıtla çalışan motorların teknolojisi ve 1940'lı yıllardan itibaren elektronik ve nükleer güçle çalışan motorların teknolojisi kapitalist üretim tarzının doğurmuş olduğu üç teknolojik devrimdir. Geç kapitalizmi; "sanayi sonrası toplumu" temsil etmekten uzak bir şekilde teknelci kapitalizmin bir ileri aşaması olarak gören Mandel, ekonominin bütün dallarının ilk kez tümüyle sanayileşmiş olduğunu belirtmektedir.²⁰

Jameson, Mandel'in üçlü ayırımına dayanarak sermayenin tarihsel olarak üç mutasyondan geçtiğini ifade etmiştir: ulusal piyasa kapitalizmi; teknelci sermaye ya da emperyalizm aşaması; geç kapitalizm veya çokuluslu kapitalizm. Jameson'a göre sayılan üç sistemsel form; gerçeklik, modernizm ve postmodernizm adlı üç kültürel uğrağa tekabül etmektedir. Mandel'in Marksist bir perspektifle kavramsallaştırdığı geç kapitalizm Jameson'ın postmodernizm üzerine düşüncelerini olanaklı kılmıştır. Jameson bir kültür eleştirisinden ziyade kapitalizmin üçüncü aşamasının kültürel üretiminin özgül mantığını kuramsallaştırmaya girişmiştir. Bu bağlamda kültür üretimi ile meta üretimini bütünsel gören²¹ Jameson'a göre teknolojik gelişme postmodern kültürün maddi koşullarını oluşturmaktadır.

Postmodernist teorisyenler arasında önemli görülen diğer bir yazar Jean Baudrillard'dır. Her ne kadar kendisi postmodernizm terimini 1980'lere kadar benimsememiş olsa da 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başındaki çalış-

19 Mike Featherstone, Postmodernizm ve Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 31.

20 Ernest Mandel, Geç Kapitalizm, Çev. Canan Badem, Versus Kitap, İstanbul, 2008.

21 Fredric Jameson, Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı, Çev. Nuri Plümer, Abdülkadir Gölcü, Nirengi Kitap, 2011, (Postmodernizm), s. 23, 34, 77-79, 533; Fredric Jameson, Modernizm İdeolojisi, Çev. Kemal Atakay, Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 165.

maları postmodernist temalar içermektedir.²² Hatta kültür, sanat, medya tartışmalarında etkili bir isim olan Baudrillard'ın şimdiye kadar ortaya atılmış en çarpıcı ve aşırı postmodernlik teorisini geliştirdiği iddia edilmektedir.²³ Baudrillard tarihte bir kopuşun olduğunu ve başka bir evrende yaşanıldığını radikal bir şekilde savunmuş ve bunu kuramsallaştırmaya çalışmıştır. Baudrillard'a göre, Batılı toplumlarda modernizm aşamasında üretilen kavram, kurum, norm ve ölçütler tersine dönmüştür.²⁴ Gerçek ya da hakikate ilişkin bakış açılarımız ile bir ilişkimizin kalmadığını gösteren bu farklı uzam bir simülasyon²⁵ ya da hipergerçeklik çağına karşılık gelmektedir.²⁶

Baudrillard simülasyon analizinde tarihi, kullanılan gösterge sistemine göre üçe ayırmıştır. Ortaçağ toplumunda simgeler gerçekliğin yansımalarıdır ve burada simülasyon söz konusu değildir. Rönesans'la başlayıp ve Sanayi Devrimi ile sonlanan Birinci Simülakra²⁷ Çağı'nda burjuvazi sınıfının yükselişiyile Ortaçağ'ın katı ve hiyerarşik göstergelerinin yerini taklitleri almıştır ve göstergeler gerçekliği değiştiren simgeler haline gelmiştir. Bu dönemde doğal değer yasası hüküm sürmektedir ve simülakrlar; imgeleme, taklit ve kopyalama üzerine kurulmuş doğal simülakrlardır. Burjuva sınıfının egemen olduğu ve üretimin ön plana çıktığı modern döneme tekabül eden İkinci Simülakra Çağı'nda nesnelere eksiksiz ve çok sayıda üretilme imkânı oluşmuştur. Bu durum imge ağlarını değiştirerek tiyatro ve resmin yerini fotoğraf ve sinemanın almasını sağlamıştır. Endüstriyel değer yasasının hüküm sürdüğü bu çağda; insana olan inanç ve özgürleşmeyi evrensel boyutlara ulaştıran üretici simülakrlar söz konusudur. Her iki çağda da taklitlerin gerçeklik temeli bulunurken postmodern döneme tekabül eden Üçüncü Simülakra Çağı'nda taklitler gerçeklikten tamamen kopmuştur. Baudrillard'a göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra simülasyon simülakrları hakim olmaya başlamıştır. Böy-

22 Douglas Kellner, "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", Çev. Mehmet Küçük, *Modernite Versus Postmodernite*, (Der. Mehmet Küçük), Say Yayınları, 2011, s. 413.

23 Steven Best ve Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, s. 140.

24 Jean Baudrillard, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2008, s. ix.

25 "Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi." Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, 5. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, (Simülasyon), s. 7.

26 Müslüm Turan, *Postmodern Teori*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 191.

27 "Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm", Baudrillard, *Simülasyon*, s. 7.

lece gösterge ile gösterilen, kopya ile orijinal ve imaj ile gerçeklik arasındaki ikilik birbirinden ayrılmıştır.²⁸

Baudrillard ekonomi politiğin altın yıllarına özgü değer üretimi ve mal üretiminin bir anlamının kalmadığını ifade etmektedir. Ona göre, çağımızın temel hastalığı gerçeğin üretimi ve yeniden üretimidir. Maddi üretimin kendisi hipergerçek bir şeye dönüşmüştür.²⁹ Sosyalizm ve kapitalizmle ilişkisi olmayan hipergerçek düzeninde³⁰ “gerçeklik düzmecedan başka bir şey değildir”.³¹ Maddi üretimin çağdaş sistemin kalbi olmaktan çıktığını savunan Baudrillard,³² böylece Marx’ın kullanım ve değişim değeri arasında yaptığı ayırımı metaların itibar bahsetme, toplumsal statü ve iktidarı gösterme yoluyla değer kazandıkları gösterge değerini (sign value) eklemiştir.³³ Baudrillard’a göre metaların bireyin bireyle ilişkisinde, toplumsal konumu ve prestijinde belirleyici olan gösterge değeri vardır. Baudrillard’ın neokapitalizm olarak adlandırdığı yeni aşamada, her şey belirlenmiş bir modele göre yapılmaktadır ve insanlar gerçeğe bakarak modeli değil modele bakarak kurgusal gerçeği belirlemektedir.³⁴ Baudrillard’a yakın bir görüşü bütün iletişim biçimlerinin, göstergelerin üretim ve tüketimine dayalı olduğunu savunan Castells’de de görmek mümkündür. Ona göre, sanal gerçekliğin yerine gerçek sanallığın başlaması yeni iletişim sistemin tarihsel özgüllüğüdür.³⁵ Bu yönüyle Baudrillard’da simülasyon hakikiden daha hakiki görünmekte ve gerçeklik hipergerçeklik yararına ortadan kaybolmaktadır. Televizyon örneği üzerinden konuyu açıklık getiren Baudrillard, televizyondaki akışın insanın başka bir olay düşünmemesi için kusursuz bir şekilde art ardalık ilişkisi içinde kurgulandığını belirtmektedir. İnsanların görmeye alışık olmadığı, birbirinden ayırt

28 Yeşim Edis Şahin, Postmodern Durum ve Kamu Yönetimi, Elden Alınmış Nüsha, İzmir, 1999, s. 35-36

29 Jean Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, s. 44.

30 Jean Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde, Çev. Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1991, s. 23.

31 Jean Baudrillard, İmkânsız Takas, Çev. Ayşegül Sönmezay, 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9-10.

32 Jean Baudrillard, Üretimin Aynası, Çev. Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s. 117.

33 Steven Best ve Douglas Kellner, Postmodern Teori, s. 143.

34 Gencay Şaylan, Postmodernizm, s. 302-303.

35 Manuel Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi, Çev. Ebru Kılıç, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 497.

edilemez, gerçek dışı ve kendilerini tekrarlayan reklamları tüketmesi Baudrillard'a göre, "marka denilen anlamsız ve içeriksiz" şeyin kullanım ve değişim değerinin yerini almasına neden olmuştur.³⁶

Düşünür simülasyonun hipergerçekliğine teknolojik mantığın egemenliğinin neden olduğunu belirtmektedir. Doğal dünyaya özgü bütün görünümlere son veren ve bunun yerine yapay bir dünya koymaya çabalayan devasa bir teknolojik girişim söz konusudur.³⁷ Bu anlamıyla teknolojik mantığın egemenliği doğanın ve onun tarihinin ya da geçmişle bağlarının yok edilmesi anlamına gelmektedir. Teknik bir toplumda, verili anlamlar unutulmaktadır.³⁸ Özellikle elektronik iletişimin ve kitleli medyanın yayılması geçmişle bağımızı tahrip etmekte ve bizi karmakarışık dünyaya hapsedmektedir.³⁹ Sonuç olarak yaşanan değişimi birbirinden farklı şekilde yorumlamalarına rağmen, hem Jameson hem de Baudrillard da teknolojinin yaşanan değişimi açıklamada merkezi rolü bulunmaktadır. Bir sonraki başlıkta devlet-teknoloji ilişkisi üzerinden inceleneceği üzere Jean-François Lyotard da bu kapsama girmektedir.

3. Devlet, Teknoloji ve Postmodernizm

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yılları postmodernizm açısından kritik bir eşik olarak gören Jameson ve Baudrillard'ın yanı sıra yazmış olduğu "Postmodern Durum" eseriyle konu ile ilgili büyük tartışmaların önünü açan Jean-François Lyotard, yakın bir tarihi işaret ederek yaşanan geçiş sürecinin 1950'lerin sonlarına denk geldiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Kendisi kavramın ne anlama geldiğini bilmediğini iddia etse de⁴¹ postmodernizmin öncüleri tarafından fikir babası sayılan⁴² Michel Foucault da bilgi-iktidar özelinde İkinci

36 Jean Baudrillard, Çaresiz Stratejiler, Çev. Oğuz Adanır, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 10, 12; Jean Baudrillard, Tüketim Toplumu, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 149.

37 Jean Baudrillard, Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s. 31.

38 Mark Gottdiener, Postmodern Göstergeler, Çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 71.

39 Anthony Giddens, Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 152-153.

40 Jean-François Lyotard, Postmodern Durum, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2013, s. 11.

41 Michel Foucault, Yapısalcılık ve Postyapısalcılık, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 37.

42 Taner Timur, Felsefi İzlenimler, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 70.

Dünya Savaşı'na önem atfetmiştir.⁴³ Yine Foucault gibi kendisini postmodernist olarak adlandırmayan ancak postmodernizm konusunda derin yankı uyandıran Paul Feyerabend,⁴⁴ devlet ve bilim ilişkisinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yılları önemli görmüştür.⁴⁵ Bu bağlamda anılan tarihsel dönem itibarıyla yaşanan teknolojik değişim karşısında devletin takındığı konum çalışmanın sorunsalı açısından ele alınmalıdır.

Bilimsel buluşların çok daha hızlı biçimde uygulamaya sokulduğu yirminci yüzyılda yaşanan gelişmeler, bilim tarihçilerinin ikinci bilimsel devrim görüşünü edinmelerini sağlamıştır. Bu nedenle anılan yüzyılın önemli bir karakteristik özelliği uygulamalı bilimlerin revaç görmesi ve teknoloji üretiminin süreklilik kazanmasıdır. Araştırma ve geliştirme hızla büyüyen sanayilerde kabul görmüş disiplinler haline gelmiş ve bilim giderek sanayide ayrıntılı ve işletimsel bir tarzda yer edinmiştir. Diğer taraftan savaşların bilim üzerindeki baskısı askeri teknolojiyi geliştirecek bilimsel uygulamaların hacmini arttırmıştır. Yaşanan deneyimlerin sonucunda bilimin ve özelde teknolojinin toplumsal dönüşümün güçlü bir aracı olduğu bilinci daha fazla gelişmiştir. Bilimin askeri ve ekonomik anlamda öneminin anlaşılması ve büyük teknoloji üretecek araştırmaların yüksek finans gerektirmesi bilimin toplumsal konumunu değiştirmiştir.⁴⁶ Başlangıçta belirli kişiler üzerinden ve süreç içinde üniversiteler, araştırma enstitüleri ve laboratuvarlarda gelişen bilim, yirminci yüzyılda devletle doğrudan ve sürekli bir ilişki içine girmiştir.⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin atom bombasını geliştirmesi ve kullanması, modern bilim ve teknoloji tarihinde bilim ve yönetim arasındaki geleneksel ilişkileri değiştirerek dünya genelinde hükümet girişimlerini sürekli kılmıştır.⁴⁸ Diğer bir ifadeyle, bilim ve teknoloji bir politika alanı olarak kabul görmüştür. Bilim ve teknoloji politikalarının ortaya çıkışından günümüze, bu politikaların ekonomik açıdan kalkınma ve kapita-

43 Michel Foucault, Entelektüelin Siyasi İşlevi, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2011.

44 Stuart Sim, Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006, s. 259, 260.

45 Paul Feyerabend, Özgür Bir Toplumda Bilim, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 99-103.

46 Detaylı bilgi için bakınız. Veysel Erat ve İbrahim Arap, Dünyada ve Türkiye'de Bilim-İktidar İlişkisi, Notabene Yayınları, Ankara, 2016.

47 John Desmond Bernal, Tarihte Bilim 2, Evrensel Basım Yayım, İstanbul, 2009, s. 22-26.

48 James E. McClellan III ve Harold Dorn, Bilim ve Teknoloji, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2013, s. 422.

list rekabet şeklindeki iki amaç etrafında biçimlendiği görülmektedir.⁴⁹ Bilim politikaları tarihinde her iki amacın izlerini görmek mümkündür. Ancak özelde 1980'lere kadar geçerli olan birinci dönemde; sanayileşme politikaları ile bilim ve teknoloji politikaları birbirini içerecek şekilde kalkınma amacı için formüle edilmiştir. 1970'lerde kalkınma iktisadının çöküşü ve yenilik iktisadının yükselişiyle bilim ve teknoloji politikaları yenilik politikaları içinde yer almıştır. Yeniliğin kendisi başlıca bir amaç olmayıp ülkelerin küresel düzeyde rekabet edilebilirliğini arttıran bir araç niteliğindedir. Ancak gerek politik düzlemde gerek akademik yazında bilim ve teknoloji politikalarının rekabet amacına hizmet ettiği vurgulanmakla birlikte yenilikten de bir amaç olarak söz edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, araç vurgusu en az amaç kadar hatta kimi zaman amaçtan fazla öne çıkmıştır.⁵⁰

Bilim ve teknoloji politikalarının yaygınlaşan ulusal yenilik sistemleri içinde alt alan haline dönüşmesi ve devletin bu sistem içinde düzenleyici bir tutum sergilemesi, merkez kapitalist ülkelerce öne sürülen piyasaların serbestleştirilmesi şeklindeki söylemlerle çelişen özgün bir müdahalecilik biçimi olarak varlığını sürdürmektedir.⁵¹ Önceden idarenin farklı işlevleriyle (vergi koyma ve alma, mülkiyetin hukuksal boyutunun belirlenmesi, yönetim ve para idaresi teknolojileri) teknolojinin gelişme sürecine dolaylı katkıları olan devlet, yeni dönemde sürecin başat aktörü olmuştur. Şirketlerde, üniversitelerde, kurumlarda ve ordu bünyesinde araştırma-geliştirme birimlerinin kurulması, devlet ve şirketlerin rekabet üstünlüğü için girmiş oldukları yenilik arayışının ekonomik faaliyet modeli haline gelmiştir. Daha fazla geliştirilmesi arzulanan teknolojinin özelde yeniliğe ve genelde rekabete vurgusu sıklıkla tekrar edilirken insani amaçlar noktasındaki özelliğinden bahsedilmemektedir.⁵² Teknolojinin doğası gereği insana hizmet etme göreviyle karşılaştırıldığında, sonuçları itibarıyla kazandıracığı güç ve bunun sağlayacağı rekabet söylemleri daha önemli görülmektedir.

Amaçlar yerine araçların ön plana çıktığı bu durum Lyotard'ın gayri meşrulaştırma kavramlaştırmasına denk gelmektedir. İleri toplumlarda bilginin

49 Ergun Türkcan, *Ekonomi Politikğin Bir Aracı Olarak Bilim Politikası*, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:2, Sayı: 5, 1981.

50 Veyssel Erat ve İbrahim Arap, *Dünyada ve Türkiye'de Bilim-İktidar İlişkisinin Evrimi*, s. 252.

51 Barış Alpaslan, K. Eser Avşar ve Utku Akseki, "Neo-Liberal Politikalar- Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye'nin Çevreleşmesi", II. Ulusal İktisat Kongresi, DEU İİBF, İzmir, 20-22.02.2008.

52 David Harvey, *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 106.

durumunu postmodern olarak adlandıran Lyotard, üst-anlatılara dayalı meşrulaştırma anlayışının artık farklı dil oyunları ile ifade edildiğini belirtmektedir. Tarihsel süreç içinde bilginin meşrulaştırılması yönünde geliştirilen iki üst-anlatı bulunmaktadır: bilim ve özgürlük ilişkisi üzerine kurulu olan *siyasi* meşrulaştırma ve bilimi kendisi için aramak şeklindeki *felsefi* meşrulaştırma. Lyotard'a göre, sanayi sonrası toplum ve postmodern kültürde bilginin meşrulaştırılması sorunu başka terimlerle ortaya konmakta ve üst-anlatılar inanırlılığını yitirmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren teknik ve teknolojiye görülen büyük atılım, vurguyu eylemin amaçlarından ziyade araçları üzerine kaydırmış ve üst-anlatıların gözden düşmesine neden olmuştur. Üst-anlatıların yapısında içerilmiş olan gayri meşrulaştırma alametleri ilk olarak 19. yüzyılda görülmüş ve bu durum büyük oranda 18. yüzyılda belirginleşen teknik ile zenginlik arasındaki bağdan türemiştir.⁵³

Zenginleşme arzusu tekniklere performansları iyileştirme ve artı ürünleri gerçekleştirme zorunluluğunu dayatmıştır. Performansın optimizasyonu çıktıların (*output*) artırılması ve girdilerin (*input*) azaltılmasına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, en iyi girdi/çıktı oranı yani Lyotard'ın ifadesiyle performativite ilkesi, artı ürüne ve doğal olarak zenginliğe katkı sunmaktadır. Günümüzde bilim ve teknoloji politikaları altında şirketlerin araştırma-geliştirme birimlerinin finanse edilmesi; üniversitelere ve araştırma laboratuvarlarına kredi tahsis edilmesi; bu kurumların çığır açıcı yenilikler ortaya çıkarması için belirli sürelerce karşılıksız desteklenmesi piyasa ve performativite kaygılarının sonucudur. Temel amaç Performativite ilkesinin meydana getireceği yeniliğin sonucunda şirketlerin ya da devletlerin elde edeceği güçtür. Performativite ilkesine göre hareket etmeyen saf araştırma merkezleri ilkeyi benimseyen kuruluşlarla karşılaştırıldığında daha az imkânlardan faydalanmaktadır. Bu gelişmelerin tamamı şirketler ve devletlerin hedeflerini haklı göstermek için idealist ve hümanist meşrulaştırma anlatıları yerine, güç söylemlerine dayanmalarını sağlamıştır. Entelektüel ve uzmanların istihdam edilmesinde; aygıt ve aparatların satın alınmasında bir hakikati ortaya çıkarmak ya da öğrenmek amaç olmaktan çıkarak gücün artırılması hedeflenmiştir. Araştırma fonlarının dağıtılma sürecinde performativite ilkesi sağlanacak finansın haklı gösterilmesi için ileri sürülmektedir.⁵⁴ Sistemin Performativite ilkesine dayanarak kurgulanması, rekabet edilebilirlik söylemlerinin artması ve bu kapsamda yenilikçi teknolojilerin gerekliliğinin vurgulanması teknolojinin geliştirilmesini haklı tek hedef haline getirmiştir.

Buna bağlı olarak Lyotard teknikler güçlendikçe adil görünmenin güçlen-

53 Jean-François Lyotard, Postmodern Durum, s. 63-88.

54 Jean-François Lyotard, Postmodern Durum, s. 88-92.

diğini ifade etmektedir. Teknik de bilimsel bilgi ve karar verme yetkisine sahip olduğu ölçüde güçlendirilmekte ve sonuç olarak güç ile meşruiyet sağlanmaktadır. Gücün kendisi de çeşitli bilgilerin üretimi, belleğe kaydı, erişilebilirliği ve iş görürlüğüyle artmakta ve meşrulaşmaktadır. Daha güçlü olmanın yeni bir fiili meşrulaştırma olduğunu belirten Lyotard, yeni dönemde bilginin kullanım değerini yitirerek değişim değerine konu olduğunu ifade etmektedir. Lyotard'a göre, başlıca üretim gücü haline gelen bilgi, dünya ölçüsündeki iktidar yarışında çekişme konularından en önemlisidir ve bu nedenle ulus devletlerin üretim kapasiteleri envanterindeki önemini arttıracaktır.⁵⁵ Lyotard'ın 1979'da yayımladığı eserde dile getirilen görüşler, o günün merkez kapitalist ülke pratiklerine dayanırken, günümüzde neredeyse tüm devletler tarafından benimsenmiştir. Neo-liberal küreselleşme sürecinde yenilik temelinde rekabet edilebilirliğin artırılması devletler için en önemli hedef haline gelirken kavramın kendisi devletin yanı sıra şirket ve bireyi de kapsayacak şekilde doğallaştırılarak yaygınlaşmıştır.⁵⁶ Rekabet 1990'lı yıllarla birlikte çok sık kullanılan kavramlar arasında yer almış⁵⁷ ve ekonomi ders kitaplarının tamamında kullanılmıştır.⁵⁸ Bu durum rekabetin ya da Lyotard'ın ifadesiyle diğer devletler veya şirketler karşısında daha güçlü olmanın kendisine meşrulaştırıcı bir özellik kazandırmıştır. Bunun kritik aracı olarak görülen⁵⁹ yenilik ise bilim ve teknoloji politikalarının ana hedefi haline gelerek üst-anlatuların terk edildiği postmodern bir pratiğe örnek olmuştur.

Sonuç

Toplumsal değişimlerin yaşandığı geçiş süreçleri ve bu değişimleri tartışan akademik çabalar arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Toplumsal yaşamda meydana gelen kriz ve çalkalanmalar, geçmiş dönemin oturmuş düzeyindeki çözümler, kültürel kopuşlar gibi durumlar karşısında teorik tartışmalar artmaktadır. Postmodernizm tam olarak bu duruma denk gelecek şekilde entelektüellerin günümüz yüksek teknolojisinin neden olduğu değişimin ortaya çıkardığı yeni bir toplum savına verdikleri isim olarak ortaya çıkmıştır.

55 Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum*, s. 14-16.

56 Eylem Çamuroğlu Çığ ve Ünsal Çığ, *Neoliberal Akılsallığın Bir Semptomu Olarak Kriz İletişimi ve Yönetimi*, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1-2, s. 82.

57 Terence K. Hopkins, *Immanuel Wallerstein, Geçiş Çağı*, Avesta, İstanbul, 1999, s. 12.

58 David Harvey, *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, s. 140.

59 Duncan Bruce ve David Harvey, *Marka Bilmecesi*, Çev. Aslı Özer, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2010, s. 200.

Kavram genellikle kültüre gönderme yapılarak açıklansa da ortak bir yaklaşımla teknoloji, postmodernizmin maddi boyutu olarak ele alınmıştır. Alan yazında öne çıkan yazarlardan Frederic Jameson, kapitalizmin tarihsel süreç içinde aldığı biçimlerin meydana getirdiği farklı kültürel biçimler olduğu varsayımıyla; geç/çokuluslu kapitalizm aşamasının postmodern kültürü ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Teknolojik gelişimin temelinde yer aldığı meta üretimi ve kültür üretimini bütünsel görmüştür. Çalışmada ele alınan diğer düşünür Jean Baudrillard da doğal dünyaya özgü görünümlerin yerini alan yapay dünyanın, simülasyonun, gerçekten daha gerçek bir hipergerçekliğe dönüşmesinin altında yatan nedeni büyük teknolojik girişimlerle açıklamıştır.

Herk iki düşünür postmodernizmin temelinde teknolojiyi görmekle birlikte, değişimin İkinci Dünya Savaşı ve sonraki yıllarda başladığını ifade etmişlerdir. Gelişen teknoloji yalnızca teorik tartışmalarla sınırlı kalmamış, hükümetlerin gündemine de girmiştir. Askeri ve ekonomik yararlılığına bağlı olarak ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan bilim ve teknoloji politikası, 1960'lara geldiğinde neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. Bu politikaların birinci döneminde kalkınma temel hedeftir. 1980'lerle başlayan dışı açılmayla bağlantılı bir şekilde dünya ölçeğinde diğer ülkelerle rekabet etmek zorunda kalan devletler bilim ve teknoloji politikalarını yeniden biçimlendirmişlerdir. Rekabetin en önemli aracı olan yenilikçi teknolojiler üretmek bilim ve teknoloji politikalarının başlıca amacı haline gelmiştir. Kalkınmanın görece bütünsel, toplumcu ve refaha dayalı amaçlarının yerini diğer ülkeler karşısında daha güçlenmek söylemi almıştır.

Liotard'ın ifadesiyle performativite ilkesinin belirleyiciliğinin artması ve yaygınlaşması, kendisinin haklı ya da doğru olarak görülmesini sağlamıştır. Rekabeti arttırmayan, performativitesi düşük araştırma kurumları göz ardı edilirken bu ilkeye riayet eden kurumlar öne çıkmıştır. Akademide bilimin amacı değişerek, seçici büyük çaplı desteklerle karmaşıklaşan bilim toplumdan kopmuştur. Performativite ilkesinin araştırma kurumlarının yapısında belirleyici olması, finanse edilip edilmemelerini etkilemesi gibi etkenler sistemleştikçe doğru olarak algılanmıştır. Böylece modern dönemde bilimin dayandığı özgürlük ve bilimin kendisi için bilim yapmak üst-anlatılarına dayalı meşrulaştırma anlayışının yerini postmodern dönemde teknik ve onun neden olduğu güce dayalı meşrulaştırma anlayışı almıştır. Devlet tekniğin güçlenmesi ve gücün haklılaşması süreçlerini bilim ve teknoloji politikalarına biçtiği rol ile beslemeye devam etmektedir.

Kaynakça

- ALPASLAN, Barış, K. Eser Avşar ve Utku Akseki, “Neo-Liberal Politikalar- Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye’nin Çevreleşmesi”, II. Ulusal İktisat Kongresi, DEU İİBF, İzmir, 20-22.02.2008.
- ANDERSON, Perry, Postmodernitenin Kökeni, Çev. Elçin Gen, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- APPİGNANESİ, Richard and Chris GARRATT, Introducing Postmodernism, Totem Books, Cambridge, 2005.
- BAUDRİLLARD, Jean Çaresiz Stratejiler, çev. Oğuz Adanır, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2011.
- BAUDRİLLARD, Jean Tüketim Toplumu, çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
- BAUDRİLLARD, Jean, İmkânsız Takas, çev. Ayşegül Sönmezay, 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- BAUDRİLLARD, Jean, Sessiz Yığınların Gölgesinde, çev. Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1991.
- BAUDRİLLARD, Jean, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölümler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2008.
- BAUDRİLLARD, Jean, Simülakrlar ve Simülasyon, çev. Oğuz Adanır, 5. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.
- BAUDRİLLARD, Jean, Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.
- BAUDRİLLARD, Jean, Üretimin Aynası, çev. Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.
- BAUMAN, Zygmunt, Modernlik ve Müphemlik, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- BELEK, İlker, “Postkapitalist” Paradigmalar, 2. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 1999.
- BELL, Daniel, The Culturel Contradictions of Capitalism, Basic Books, New York, 1976.
- BERNAL, John Desmond Tarihte Bilim 2, Evrensel Basım Yayım, İstanbul, 2009.
- BEST, Steven ve Douglas KELLNER, Postmodern Teori, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- BRUCE, Duncan ve David HARVEY, Marka Bilmecesi, çev. Aslı Özer, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2010.
- CASTELLS, Manuel, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi, çev. Ebru Kılıç, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

- CHEEK, Julianne and Noel GOUGH, Postmodernist Perspectives, Research Methods in the Social Sciences (Bridget Somekh ve Cathy Lewin), Sage Publications, London, 2005.
- ÇAMUROĞLU ÇİĞ Eylem ve Ünsal ÇİĞ, Neoliberal Akılsallığın Bir Semp-tomu Olarak Kriz İletişimi ve Yönetimi, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1-2, s. 79-97.
- EAGLETON, Terry Postmodernizmin Yanılsamaları, Çev. Mehmet Küçük, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERAT, Veysel ve İbrahim ARAP, Dünyada ve Türkiye’de Bilim-İktidar İlişki-si, Notabene Yayınları, Ankara, 2016.
- FEATHERSTONE, Mike, Postmodernizm ve Tüketim Toplumu, Ayrıntı Ya-yınları, İstanbul, 2013.
- FEYERABEND, Paul, Özgür Bir Toplumda Bilim, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- FOUCAULT, Michel, Entelektüelin Siyasi İşlevi, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- FOUCAULT, Michel, Yapısalcılık ve Postyapısalcılık, Birey Yayıncılık, İs-tanbul, 2001.
- GIDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuçları, 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İs-tanbul, 2014.
- GIDDENS, Anthony, Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.
- GOTTDIENER, Mark, Postmodern Göstergeler, çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- HARVEY, David, On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu, Sel Yayıncılık, İs-tanbul, 2015.
- HARVEY, David, Paris, Modernitenin Başkenti, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- HARVEY, David, Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- HAZAR, Çetin Murat Bilgi Toplumu, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- HOPKİNS, Terence K.ve Immanuel WALLERSTEIN, Geçiş Çağı, Avesta, İstanbul, 1999.
- JAMESON, Fredric, Modernizm İdeolojisi, çev. Kemal Atakay, Tuncay Bir-kan, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- JAMESON, Fredric, Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantı-ğı, çev. Nuri Plümer, Abdülkadir Gölcü, Nirengi Kitap, 2011.
- KELLNER, Douglas, “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Mey-dan Okumalar ve Sorunlar”, Çev. Mehmet Küçük, Modernite Ver-sus Postmodernite, (Der. Mehmet Küçük), Say Yayınları, 2011, s. 409-450.

- KÜÇÜK, Mehmet (Der.), Postmodernin Modern Karakteri ya da Dönemleştirilmenin İronisi, Modernite Versus Postmodernite, Say Yayınları, 2011.
- KÜÇÜKALP, Kasım, Nietzsche ve Postmodernizm, Kibele, İstanbul, 2010.
- LYOTARD, Jean-François, Postmodern Durum, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2013.
- MANDEL, Ernest, Geç Kapitalizm, çev. Canan Badem, Versus Kitap, İstanbul, 2008.
- MCCLELLAN III James E. ve Harold Dorn, Bilim ve Teknoloji, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2013.
- MÜFTÜLER, Habibe Gülüm, Çağdaş Sosyoloji Teorilerinde Amitai Etzioni Yaklaşımları, Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 14, s. 283-310.
- PAZ, Octavio, Şiir ve Modernite, Modernite Versus Postmodernite, Der. Mehmet Küçük, Say Yayınları, 2011.
- SIM, Stuart, Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006.
- ŞAHİN, Yeşim Edis, Postmodern Durum ve Kamu Yönetimi, Elden Alınmış Nüsha, İzmir, 1999.
- TİMUR, Taner, Felsefi İzlenimler, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 70.
- TOFFLER, Alvin, Future Shock, Bantam Books, New York, 1971.
- TOFFLER, Alvin, The Third Wave, Bantam Books, New York, 1981.
- TURAN, Müslüm, Postmodern Teori, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- TÜRKCAN, Ergun, Ekonomi Poliğiğin Bir Aracı Olarak Bilim Politikası, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:2, Sayı: 5, 1981, s. 34-77.
- ÜNAL, Yenal, Bilgi Toplumunun Tarihçesi, Tarih Okulu, Sayı: 5, 2009.
- WELSCH, Wolfgang and Mike SANDBOTHE, Postmodernity as a Philosophical Concept, International Postmodernism, (Eds. Hans Bertens, Douwe Fokkem), John Benjamins Publishing Company, Philadelphia, 1997.
- WOOD, Ellen Meiksins, Özgürlük ve Mülkiyet, Çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.